İslam alimlerinin evrim görüşü nasıldır? İbrahim Hakkı Hazretlerinin yaratılışla ilgili sözlerinin evrimle ilgisi var mıdır?

Soran : Sorularlaislami...
Tarih: 16.04.2006 - 00:00 | Güncelleme: 25.05.2018 - 16:01

Soru Detayı

"Bu şerefli vücudun yükseliş başlangıcı madenler olmuştur ki, onların başlangıcı kaygan çamurdur. Sonra ondan taşlar mertebesine yükselmiştir. Ta iş ve surette insana benzeyen nesnas ve maymun mertebesini bulmuştur. O mertebeden dahi yükselip insan suretine gelmiştir."
- *Marifetnâme'de yer alan bu sözler neyi kastetmektedir?*
- *Güya evrimciler evrimi kastettiğini söylüyor...*

Cevap

Değerli kardeşimiz,

İslam alimlerinin, canlıların yaratılışı ve gelişmesiyle alakalı düşünceleri zaman zaman yanlış değerlendirilmektedir. Bunda bazı tabir ve terimlerin değişik anlaşılmasının rol oynadığı muhakkak. Farklı değerlendirmeye sebep sadece bu değil, tabii. Bilhassa evrimciler, onların bu konudaki görüşlerini istismar ediyorlar. Bu tip yanlış anlaşılmalara ve istismara mani olmak için, İslam alimlerinin konuyla alakalı eserlerinden bazı pasajlar vererek hakikati açıklamaya çalışacağız.

Bilindiği gibi ***evrim;*** *"kademeli olarak gelişme ve değişme"* demektir. Lügat manası böyle olmakla beraber, ***terim manası,*** *bir türden bir başka türün veya bir varlıktan başka bir varlığın yavaş yavaş ve tesadüfen meydana gelmesidir.* Bütün canlıların tek bir menşe (orijin)'den türeyip silsile halinde birbirinden tesadüfen geliştiğini savunan teori de **"evrim teorisi"**dir. Bu evrim felsefesinin dayandığı prensipleri dört kategoride toplamak mümkündür.

Bunlar:

1. Tedricilik (kademeli gelişme), yani, evrim hadiseleri uzun zaman içinde ve adım adım cereyan etmiştir.

2. Bir türden başka bir tür veya bir varlıktan başka bir varlık hasıl olmuştur.

3. Günümüzdeki bütün varlıklar, tek bir hücrenin farklılaşmasıyla meydana gelmiştir. Yani tek hücreden omurgasız çok hücreliler, onlardan balık, balıktan kurbağa, kurbağadan sürüngen, sürüngenden kuş ve memeli ve neticede maymundan insan hasıl olmuştur.

4. Bütün hadiseler, tesadüfen ve kendi kendine cereyan eder.

Burada hemen şunu ilave edelim ki, İslam alemindeki her alimin şahsi görüş ve düşüncelerini, yorum ve içtihatlarını İslam adına kabul etmek doğru değildir. Bu sahada çalışanlar iki grupta mütalaa edilebilir. Birinci gruptakiler, İslami kaynaklardaki hükümlerin tefsir ve yorumunu yaparlar. Diğer grubu da felsefeciler teşkil ederler. "İslam alimleri" deyince, daha ziyade birinci gruptakiler anlaşılmalıdır. Çünkü, felsefeciler başka kaynakların etkisinde de kalmış olabilirler.

Şu hususu da belirtmek yerinde olacaktır. O da yaratılışçı görüştür. Varlıkların meydana gelişini tamamen ilmi esaslarla açıklamaya çalışan ve evrimci düşünceye zıt olarak ortaya çıkmış bir görüştür.

Esasen şu anda, geçmişteki Müslümanların evrim konusundaki değerlendirme ve düşüncelerini aktüel hale getiren evrimcilerdir. Yaratılışçılar bu konunun fenni sahada tartışılmasını istemektedirler. Fakat evrimciler, zaman zaman dinden de medet istiyorlar. Kendi evrim teorilerine İslam alimlerinden destek arıyorlar. Bu çabaları her şeyden önce iddialarını destekleyen ilmi delillerinin bulunmadığını gösterir.

Türlerin orijinini ve getirdikleri değişiklikleri mantıkla çözmek mümkün değildir. Bu hususta isabetli bir şey söyleyebilmek için ya deney ve tecrübeye dayanacaksınız ya da vahye. Bu konunun fiilen ele alındığı yüz elli yıldır, yapılan deney ve elde edilen tecrübeler, tatmin edici bir netice hasıl etmemiştir. *İnsanın topraktan yaratılışının dışında dini bir hüküm de yoktur.* Dolayısıyla, yirminci asrın sağladığı her türlü bilgi birikimine rağmen, türlerin menşei hakkında kesin bir şey

söylenemezken, günümüzden asırlarca önceki alimlerin bu sahada fazla bilgi sahibi olması elbette mümkün değildir. Kaldı ki, çoğu zaman herhangi bir vahye veya deneye dayanmayan bir felsefecinin görüş veya düşüncesi bize ne dereceye kadar delil olacaktır? Bir başka ifadeyle, bize, evrimin felsefesi değil, delilleri lazımdır. ***Evrim,** bir felsefecinin ne "var" demesiyle var olur, ne de "yok" demesiyle yok olur.*

Evrimcilerin iddialarına geçmişten delil aramalarına elbette kimsenin bir diyeceği olamaz. Ancak, geçmişteki bu mana ve mefhumların nasıl ifade edildiğine dikkat edilmesi kaydıyla. Şimdiye kadar yapıla geldiği gibi uydurma terimlerle mesele izaha kalkışılır, değişim ve başkalaşımı ifade eden her kelime yerine "evrim" kullanılırsa, belirli bir sonuca varmak mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla evrim görüş ve düşüncelerinin kritiği yapılırken, bilhassa bu konuda geçmişte kullanılmış Arapça ve Osmanlıca kelimelerin manası iyi anlaşılmalıdır. Nitekim bu hassasiyetin yeterince gösterilemeyişinden dolayı, her sahada olduğu gibi, burada da kavram kargaşasına yol açılmıştır. Bu ifade ve terimleri tam yerinde kullanmayanlar, belki de farkında olmayarak bütün İslam alimlerinde evrimci düşüncenin hakim olduğu imajını uyandırmışlardır.

Bu hususta mefhum anarşisine, kavram kargaşasına mani olunması veya en azından asgariye indirilmesi, evrim terminolojisine gereken hassasiyetin gösterilmesiyle mümkündür.

EVRİM TERMİNOLOJİSİ

Evrim konusunda aynı mana ve mefhumların aynı kelimenin farklı kimseler tarafından değişik manalarda kullanılması halinde, karşılıklı ithamların ötesinde bir sonuca varmak mümkün olmayacaktır.

Evrimin karşılığı olarak kullanılan ve fakat değişik mefhumları ifade eden kelimelerden bazıları şunlardır:

Tekamül: Tekamül kelimesi, evrimin manasını karşılamamaktadır. Çünkü tekamül bir canlının kendi iç bünyesindeki değişikliklerle belirli bir seviyeye ulaşması, kemale ermesidir. Mesela, elma çekirdeği tekamül eder, elma ağacı haline gelir. Tek hücreden ibaret olan zigot tekamül ederek Allah'ın izniyle yetişkin bir insan olur.

Biyolojide bir canlının embriyodan itibaren olgun hale gelinceye kadar geçirdiği safhalara *"ontogeny"* denir. **Tekamül** bunun yerine kullanılmalıdır. Bir canlının ilk yaratılışından itibaren günümüze kadar geçirdiği farz edilen ve ilmi tahkikle açıklanmaya çalışılan ve henüz nazariye olmaktan ileriye gidemeyen safhalara da *"filojeni"* denir. **Evrim** de bunun karşılığı olarak alınmalıdır.

*Bu manada kainattaki bütün varlıklar **tekamül kanunu**na tabidir.*

İstihale: Evrim meselesinin münakaşa sahasına geçmesinden sonra bu polemiğe temas eden İslam alimleri, **istihale** kelimesini kullanmayı tercih etmişlerdir. Daha önceki alimler de bu kelimeyi kullanmışlarsa da onların bu kelimeye yükledikleri mefhum ile evrim kelimesinin ifade ettiği mana arasında hiçbir irtibat yoktur. Esasen evrim yeni bir mefhum olduğu için Arapça'da tam oturmuş bir karşılığı yoktur. Bu sahadaki bazı otoriteler, evrimin tam karşılığı olarak **"tatavvur"** kelimesinin kullanılabileceğini ileri sürerler. Nitekim Arapça lügat **"el-Müncid"**in Darwin maddesinde bu teori, **"Tatavvur teorisi"** olarak adlandırılmıştır.

Netice olarak şu kesinlikle söylenebilir ki, **tekamül** ve **istihale** kelimeleri, **evrim**mefhumunu karşılamaktan çok uzaktırlar. Bu ıstılahların tam oturmamış olmasını, evrim teorisinin yeniliğinden başka, teoriye yapılan tali ilavelerle kazandığı farklı manada aramak gerekir.

Tahavvül: Bu konuda yanlış değerlendirmelere sebep olan kelimelerden biri de tahavvüldür. Bunun ifade ettiği mana da *"evrim"* kelimesiyle karşılanmaya çalışılmaktadır. Tahavvül kelimesinin yerine de "evrim"in kullanılması mümkün değildir. Çünkü, **tahavvül**le izah edilmeye çalışılan, *atom veya moleküllerin bir mertebeden başka bir mertebeye geçişidir.*

Buraya kadar yapılan açıklamaların ışığında, bu husustaki görüşleri en çok istismar edilen İslam alimlerinin evrimi değerlendirişlerini görelim. Düşünceleri farklı kimseler tarafından değişik şekillerde yorumlananların başında şüphesiz İbrahim Hakkı Hazretleri gelir.

İbrahim Hakkı Marifetnamesi'nde meseleyi şöyle nakleder:

> *"Allah'ın emriyle felekler ve yıldızlar hareket edip dört unsur, (ateş, hava, su ve toprak) birbirlerine karışır ve birleşir. Bu karışım ve*

> *birleşmeden önce madenler meydana gelir. Bundan da bitkiler, maden ve bitkilerin birleşmesinden de hayvanlar meydana gelir ve hayvan soyu kemalini, en uygun şeklini bulunca insan hasıl olur." (Hakkı, İ., Marifetname, s.29).*

İbrahim Hakkı Hazretleri burada ***tahavvülat-ı zerrat****'tan (atom ve moleküllerin hal değiştirmesi)* bahsetmekte, bu elementlerin kademe kademe hangi mertebelerden geçerek insan vücudunda yer aldığına işaret etmektedir. Nitekim, bu ifadelerinden bir kaç paragraf sonra meseleyi iyice açıklığa kavuşturmakta ve şöyle demektedir:

> *"O akıcı vücut, bitki alemine girerken bazı afetler, hastalıklar ona saldırır ve bu yüzden bitki olmaz. Yahut bitki olurken kemale gelmeden, olgunlaşmadan evvel bozulur. Bitkilik vasfını kaybeder ve hayvanlara yem olmaktan çıkar. Yahut hayvana yem olacak duruma gelir. Fakat yenmeden evvel yok olur gider ve bu yolda, bu suretle nice yıllar gecikir. Bazen de bir hayvan, insanın yemesine elverişli bir duruma gelmişken yenmeden evvel bozulur ve bu yüzden hayvanı insan mertebesine naklettirmeye, dönüşmeye engel olur. Bazen de bozulmadan insan mertebesine naklolur." (a.g.e., s. 30).*

Bu ifade hiçbir yoruma yer bırakmayacak kadar açıktır. Burada nazara verilmek istenen husus; elementlerin tahavvülat (hal değiştirme)'la bir mertebeden diğerine geçtiğidir. Topraktan bitki vasıtasıyla alınan faraza bir sodyum atomu, çiçekte canlılık kazanmakta, koyunda daha hareketli bir hale geçmekte, insan bünyesine gelince en yüksek mertebeye ulaşmış olmaktadır. Şimdi fennen tesbit edilen de bunun haricinde bir şey midir? Vücudumuzda görev yapan atom ve moleküller, bitki ve hayvani gıdalardan aldığımız elementler değiller mi? Aslında toprakta bulunan elementlerden doğrudan istifade edemediğimiz için bitki ve hayvanlar devreye girmektedir. İslam alimleri bu geçişi tasvir etmektedirler.

İbrahim Hakkı, canlıların yapı benzerliklerine göre sınıflandırıldığına da dikkati çekmekte ve madenlerle bitkiler arasında ara varlığın **mercan**, bitkilerle hayvanlar arasındakinin **hurma,** hayvanlarla insanlar arasındakinin de **maymun** olduğuna işaret etmektedir.

Görüldüğü gibi, bu bir sınıflamadır. Canlıların hikmetle ve kademe kademe yaratıldığına, bunlar arasında yapı benzerliklerinin bulunduğuna dikkat çekilmektedir. Darwin'in, *"tabii seleksiyonla basit bir türden yüksek yapılı organizmaların tesadüfen teşekkül ettiği"* görüşüyle yukarıdaki ifadeler, birbirleriyle iltibas edilmeyecek kadar açıktır.

Bütün bunlara rağmen, belirtmeye çalıştığı görüşlerde yanlış anlaşılma söz konusu ise, mesuliyet yine O'na ait değildir. Çünkü İbrahim Hakkı eserinin çoğu yerinde başkalarının görüşlerini nakleder. Nitekim bu konuya da; *"Ey aziz, hikmet ehli demişlerdir ki..."* sözüyle başlamış ve böylece bu hususla alakalı mesuliyeti onlara yüklemiştir. İşin aslı da odur. Çünkü bunlar ayet ve hadislerden değil, hikmet ehlinden nakillerdir.

İbrahim Hakkı Hazretleri **ilk insanın yaratılışı**yla alakalı olarak da şu ifadeyi kullanmıştır:

> *"Cinlerin yaratılışından 20.000 yıl sonra Cenab-ı Hak, Hz. Âdem (as)'i yaratmak isteyince Azrail (as)'i yeryüzüne gönderip ona, yedi iklimden toprak aldırmış ve sonra Cebrail (as)'i gönderip o kuru toprağı yoğurtup hamur haline getirtmiş ve kırk gün o şekilde bekletmiştir. Sonra Cenab-ı Hak bu hamura, Numan vadisinde, en güzel şekilde suret vermiş ve kendi ruhundan başına üfürerek diriltmiş ve melekleri ona secde ettirip, yeryüzünde evlatlarına peygamber yapmıştır." (a.g.e., s. 18).*

Şimdi bu fikirleri, dile getiren bir alimi, insanın maymundan evrimleştiğini savunan bir kimse olarak takdim etmek, İbrahim Hakkı'yı kendi adına konuşturmak olur ki, bu da en azından tarafsız ilim ahlakıyla bağdaşmaz.

O'nun, bütün canlıların en uygun tarzda yaratıldığını belirten şu ifadesi de oldukça dikkat çekicidir:

> ***"Cenab-ı Hak**, her şeyi münasip, yerli yerinde ve güzel bir ortamda yaratmıştır. Her canlıya yaraşan ve yarayan ve her organın durumuna uygun olan mizacı, tabii bir yapıyı ona vermiştir. Ve bütün alemde olan mizaçların en uygununu ve en mükemmelini insana ihsan*

> *etmiştir. Her organa en uygun ve yararlı mizacı, tabiatı, yapıyı vermiştir." (a.g.e., s. 164).*

Bu ifadeleri kullanan birisinin evrimci olması mümkün mü? Esasen insanoğlunun ilk yaratılışına izah araması tabii bir ihtiyaçtır. Dolayısıyla İslam alimleri de müşahedeye uygun yorum getirmişlerdir. Geçmişteki ilim, günümüzdekinden farklı bir yoruma imkan vermiş de olabilir. Bu bakımdan yaratılış meselesine izah getirmeye yönelik yeni ilmi buluşlara, eski düşüncenin hükümleriyle karşı çıkmanın makul bir izahı yoktur.

Son devrin Diyanet işleri başkanlarından A. Hamdi Akseki de evrim meselesini şöyle değerlendirir:

> *"...Ahadis (hadisler) ve asar (selef alimlerinin sözleri) ile Ayat-ı Kerime'nin hey'et-i umumiyesinden bilistidlal Hz. Âdem'in ilk insan ve ilk peygamber olduğuna ve topraktan yaratıldığına itikad ediyoruz. Cumhur-u müsliminin ve Ehl-i sünnetin mezhebi budur." (İslam-Türk Ansiklopedisi Mecmuası, No. 87, s. 2, 1947)*

Bu konudaki görüşü istismar edilenlerden birisi de Merhum Hamdi Yazır'dır. Aslında O'nun bu konuyu değerlendirişi, hiçbir yoruma yer bırakmıyacak kadar açıktır. Şu ifadeleri meseleyi gayet güzel açıklar:

> *"Bütün hayvan vücutları mükemmel bir tasnif ile tertip edildiği zaman görünüyor ki, aralarında noksanlıktan kemale doğru, yani, basitten mürekkebe giden bir derecelenme vardır. Bununla beraber her bir cinsin diğer cinsten hasıl olduğuna dair bir tecrübeye, bir şahide de rastlamıyoruz.* ***İnsan insandan doğuyor, aslan aslandan, at attan, maymun maymundan, köpek köpekten vs.*** *Böyle olmakla beraber, bu tecrübeye rağmen, aynı menşeden, yani topraktan gelmeye dayanılarak burada da bir mantık yapılıyor. Hayvan cinslerinin birbirine benzemesini, istihale veya tekamülle basitten yüksek yapılının hasıl olduğuna bağlıyorlar. Bu suretle bir gün gelmiş ki, hayvanın biri ve mesela bir takdire göre maymunun biri veya birkaçı, insan doğuruvermiş ve insanlar bunlardan türemiş. Biz daima*

göğsümüzü gere gere ve ilmi yoldan hiç ayrılmayarak deriz ki, aynı menşeden gelme davası doğrudur. Evvela bütün hayvanat için bu menşein aslı maddedir, basit unsurlar ve elementlerdir. Bir başka ifade ile topraktır. Bu maddeden hayatın meydana gelebilmesi ise, ***ilim, irade, kuvvet, kudret sahibi harici bir sebebe bağlıdır ki,*** *o basit şeyden canlı hasıl olabilsin. Çünkü, noksandan, kendi kendine bir kamil hasıl olamaz. Mesela bir okkalık siklet (ağırlık) iki okkalık sıkleti sürükleyemez. Çıktığı, sürüklediği farz edilse, bir şeyin yok iken sebepsiz, illetsiz meydana geldiğini kabul etmek lazım gelir. O zaman akıl, ilim ve fen yoktur."*

*"...Aralarında mertebe yakınlığı bulunan hayvan cinslerini, tecrübenin aksine olarak, birbirinden istihale ettirmek veya doğurtmak ne tabiidir, ne de zaruridir... '****Kurbağalar balıktan doğmuş.****' demek için, görülmüş bir misale ihtiyaç vardır. Gözlenmiş bir numune olmadığı ve mantıki bir zaruret de bulunmadığı halde böyle bir hüküm, elbette fenni ve felsefi bir hüküm değildir."*

"Bunun hangisinin hangisinden doğduğunu mantık bildiremez. Bunu ya müşahede (gözlem) ya tecrübe veya vahiy bildirir. ***Halbuki şimdiye kadar balıktan kurbağa, maymundan insan doğduğu asla görülmemiştir.*** *Ve bu iddia tecrübe mahsulü olan Pastör nazariyesine de tamamen muhaliftir... Vahiy ise bize, '****...Siz insansınız. İnsan olunuz, kardeş olunuz, hepiniz bir babanın evladısınız...****' diyor... Bütün bunlardan yakini olarak bildiğimiz bir şey varsa, o da ilk insanın arzın sinesinde doğmuş olmasıdır." (Yazır, Hak Dini, 1/329-330).*

İslam'ın bu konuya bakışını şu cümleler ne güzel dile getirmektedir:

"Alemde görünen şu nakışlar, şu cilveler bütün isimleri kudsiyye ve cemile olan Celal sahibi Cemil bir Zatın tazelenen sanatlarıdır, tahavvül eden nakışlarıdır. Hikmetle değişen mühürleridir..."

"Meyveler, güzel tad, koku ve şekilleriyle iştahımızı açıp, kendilerini müşterilerine feda ediyorlar. Ta ki, nebati hayat

mertebesinden hayvani hayat mertebesine terakki etsinler."

Görüldüğü gibi, İslam alimlerinin bu konudaki görüşleri **tahavvülat-ı zerreye (elementlerin hal değiştirmesine)** dayanmakta, topraktan canlılar tarafından alınan elementlerin, onların bünyelerinde kazandığı mertebelere dikkat çekilmektedir.

El-Cahız, *İhsan-üs-Safa*, *İbn-i Miskeveyh*, *Nizam-i Aruzi Semerkandi*, *Nasır-ı Tusi*, *Mevlana Celaleddin-i Rumi*, *Muhammed Kazvini*, *İbn-i Haldun*, *Kınalızade Ali Efendi*, *Abdü'l-Kadir-i Bidil* gibi İslam alimleri ve felsefeciler, bu konuyla alakalı olarak, ufak tefek ifade farklılıklarının ötesinde, esasta aynı manaları tekrar ettikleri için, onların görüşlerine yer vermeye gerek görmedik.

Esasen İslam alimlerinin evrim diye bir problemi yoktur. Çünkü onlar, alfabenin 29 harfini bilen ve bununla istediği kelimeyi yazabilen birisinin, "balık" yazdıktan sonra, "kurbağa" yazmak için muhakkak "balık" kelimesindeki harfleri kullanmasının gerekli olmadığını çok iyi bilirler. Dolayısıyla balığı yaratan bir kudretin, kurbağayı da maymunu da insanı da ayrı ayrı yaratabileceğini düşünürler. Ve onlar;

"Neviler için birer evvel baba lazımdır... Beşeriyet ve sair hayvanatın teşkil ettikleri silsilelerin mebdei (başlangıcı) en başta bir babada kesildiği gibi, nihayeti de son bir oğulda kesilip bitecektir."

görüşünü kabul ederler.

Selam ve dua ile...
Sorularla İslamiyet

Yazar:
Adem Tatlı (Prof.Dr.)

Kategori:
Evrim

Evrim konusunda en çok merak edilenler